

Тетяна Кобилянська

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ВЗАЄМОДІЇ ІЗ СІМ'ЯМИ ПІДЛІТКІВ

У статті висвітлено проблему підготовки майбутніх психологів до взаємодії із сім'ями підлітків. Розкрито, що професійна підготовка майбутніх психологів повинна здійснюватись у новій особистісно-орієнтованій парадигмі, передбачати актуалізацію професійно важливих особистісних якостей, орієнтуватись на формування професійної компетентності. Встановлено, що підготовка майбутніх психологів до роботи із сім'ями підлітків, має свою специфіку, яка вимагає включення нового змісту навчання, інтенсивних технологій навчання, орієнтованих на формування творчої активності студентів у процесі професійного становлення і самовдосконалення.

Ключові слова: сім'я, підлітки, майбутні психологи, підготовка майбутніх психологів, взаємодія із сім'ями підлітків, діти вразливих категорій, інклюзивне навчання

The article deals with the problem of preparing future psychologists to interact with the teenagers' families. It is disclosed that the professional training of future psychologists should be carried out in the new person-oriented paradigm, provide for the updating of professionally important personal qualities, orientation towards the formation of professional competence, and also the creation of a system of professional skills that can achieve professional success, self-realization, acquisition of a professional communication culture, professional intuition, reflection. Particular attention is paid to the training of future psychologists focused on working with children of vulnerable categories, as well as with their families in the context of inclusive education. The problem of the willingness of psychologists to work with children with special educational needs is identified: the future psychologists are characterized by professional insecurity, lack of professional competencies to work in an inclusive environment (inability to work with children with different educational opportunities and to take into account this variety in the psychological approach to each), the presence of psychological barriers. Psychologists feel the main difficulties in the knowledge of correctional pedagogy, special and pedagogical psychology, which provide understanding and implementation of approaches to individualization of teaching children with special educational needs. It has been proved that the primary and most important step in the education system's preparation to the implementation of the inclusive process, in our opinion, is the stage of psychological and value changes of its specialists and the quality of

their professional competence.

It has been established that the training of future psychologists to work with the teenagers' families has its own specificity, which requires the inclusion of a new content of training, intensive learning technologies, focused on the formation of creative activity of students in the process of professional development and self-improvement.

It is proved that a psychologist as a person develops in the process as classroom as educational activity, the content and organization of which should take into account the basic functions of future work; establishments of higher education, in which the training of psychologists is carried out, do not take into account the specifics of the work of a psychologist as an integrative process of interaction with teenagers' family; increasing the efficiency of the training process in higher education institutions needs the development of a scientifically sound system of organizing the educational process as the basis for the preparation of a future psychologist.

Keywords: *family, teenagers, future psychologists, preparation of future psychologists, interaction with teenagers' families, children of vulnerable categories, inclusive education.*

З того моменту, коли дитина вступає до школи, виникає «педагогічний чотирикутник»: вчитель – психолог – учень – батьки. Відносини, що складаються між педагогом, психологом, учнями та їх батьками, головним чином, впливають на досягнення і розвиток дітей. Саме сім'я повинна брати на себе відповідальність за освіту своєї дитини. Внаслідок цього, найважливішим напрямом діяльності школи на сучасному етапі визнається педагогічна, психологічна і соціальна взаємодія з сім'ями учнів, зокрема підлітків.

Питання співпраці фахівців з сім'ями є достатньо дослідженими в педагогіці (О. Акмаєва, Т. Жук, Т. Ілляшенко, Т. Кравченко, В. Кузьмінський, С. Миронова, А. Обухівська, О. Романенко, Л. Ханзерук, А. Шевцов, О. Шостакович та ін.).

О. Кожурова, О. Щокіна виявили причини, що перешкоджають розвитку взаємодії школи та сім'ї, не тільки з боку школи, а й з боку сім'ї [3; 14]. Автори відзначають залежність характеру відносин школи і сім'ї від типу і рівня їх взаємодії та виділяють три типи взаємодії школи з сім'єю: обмежуюча, підтримуюча і розвиваюча. Обмежуюча взаємодія педагогів і батьків характеризується парціальністю, чітко окресленими межами і формальністю спілкування. Взаємодія з вирішення актуальних проблем виховання дітей при спільній виховуючій готовності дорослих є підтримуючою взаємодією (або підтримкою). Взаємодія в зоні найближчого розвитку дитячо-батьківських відносин у родині, яка попереджає виникнення проблем «батьків і дітей» і спрямована на освоєння продуктивних способів взаємодії педагогів і батьків, є

розвиваючою, продуктивною взаємодією.

У практиці роботи сьогоднішньої школи з сім'єю переважає обмежуюча взаємодія педагогів, психологів і батьків, підтримуюча і розвиваюча взаємодія зустрічається набагато рідше.

О. Щокіна виділяє таке проблемне поле суб'єктів взаємодії школи і сім'ї:

– проблеми, що виникають в ході взаємодії з батьками учнів (небажання або відсутність можливості у батьків постійно контактувати з педагогами в силу зайнятості на роботі, безвідповідальність батьків у вихованні дитини, невміння батьків адекватно оцінити можливості і здатності дитини у навчанні, небажання батьків брати участь у шкільних справах разом з дитиною, байдуже ставлення батьків до проблем і справ дитини, незнання кола інтересів дитини, її друзів, відсутність контролю батьків за виконанням домашніх завдань дитиною, аморальний чи асоціальний спосіб життя сімей, алкоголізовані сім'ї);

– проблеми, що виникають у батьків в ході взаємодії зі школою (нецікаве в змістовному і інформаційному плані проведення батьківських зборів, використання тільки матеріальних можливостей батьків, авторитарний стиль спілкування педагогів з батьками, пріоритет негативної інформації про дитину, констатація педагогом проблем дитини при відсутності рекомендацій щодо їх подолання, велика кількість домашніх завдань, що принижує стиль спілкування педагогів з дитиною) [14, с. 75].

На думку О. Щокіної, суть розвитку взаємодії сім'ї і школи становить неперервний і цілісний процес, що складається з трьох рівнів: узгодження, взаємного впливу та інтеграції цінностей, смислів, досвіду сімейного та шкільного виховання [14, с. 10].

О. Кожурова розглядає психологічні аспекти управління взаємодією освітнього закладу з сім'єю. Взаємодія школи і сім'ї уявляється автором як двосторонній, циклічний процес, що розвивається по спіралі. Перехід від обмежуючої до розвиваючої, продуктивної взаємодії в системі «освітня установа – сім'я» можливий, якщо кожна сторона проявляє активність і відповідальність на всіх фазах циклу: відкриття, прояснення очікувань, узгодження, оформлення документів, проектування взаємодії, психолого-педагогічний моніторинг, рефлексія [3, с. 56].

Аналіз результатів наукового пошуку шляхів розвитку взаємодії школи і сім'ї дозволяє виділити такі характеристики цієї взаємодії:

1) суб'єкти усвідомлюють цінності і смисли взаємодії, спираються на сферу перетину актуальних потреб і на знання виховних ресурсів один одного;

2) мета взаємодії – актуалізація наявного в сім'ї та школі позитивного виховного потенціалу;

3) взаємодія спирається на принципи: відкритості, добровільності,

взаємної відповідальності, партнерства та рівноправності, забезпечення і пріоритету суб'єктної позиції всіх учасників, узгодження; інтеграції;

4) зміст взаємодії здійснюється в різноманітних сферах і спрямований на різні види спільної діяльності;

5) взаємодія здійснюється через різноманітні форми і методи, пріоритетними серед яких є діалогові;

б) взаємодія є керованою.

Для цього психолог повинен досить докладно володіти інформацією про компетентність батьків, про психофізичні особливості розвитку своєї дитини. Наявність бази даних про соціально-психологічний статус сім'ї дозволяє розробити відповідну програму взаємодії, а також проявляти співчуття і підтримку батькам, надаючи їм психологічну допомогу.

Основними цілями системи «батьки – дитина – психолог» є: превентивність девіантної поведінки; оптимізація корекційного впливу (єдність із сім'єю, з її укладом, здоровим мікрокліматом); забезпечення наступності в реалізації профілактики і корекції негативної поведінки; культивування позитивного досвіду сімейного виховання підлітка з поведінковими порушеннями як основи залучення тих сімей, де знижений інтерес і турбота про дитину («важка сім'я»).

Організація діяльності системи «батьки – дитина – психолог» включає ряд напрямів: забезпечення доступного інформаційного поля для батьків; школа для батьків по вихованню дітей підліткового віку; організація спільноти батьків і психологів як основа сімейного і соціального виховання; охорона особистості підлітка як суверенного і рівного одноліткам і дорослим.

При побудові системи взаємодії «батьки – дитина – психолог» А. Четверикова пропонує враховувати такі принципи:

1. Забезпечення емоційної безпеки для батьків (робота фахівців, будучи невідомою батькам, може викликати у них страх невизначеності, страх нового). Спочатку взаємодія має бути організована зі знайомства батьків з цілями і методами роботи окремих фахівців, використовуючи зрозумілі батьками форми діяльності психолога.

2. Відкритість фахівця, вміння уникати негативного переносу щодо батьків, означає, що фахівець усвідомлює і приймає свої справжні почуття, тому може бути відкритим щодо батьків, а почуття образи, роздратування, злості виключати з процесу взаємодії.

3. Необхідність мотивування батьків до взаємодії різними способами.

4. Надання можливості батькам бачити результати спільного супроводу дитини.

5. Доводити за допомогою фактів необхідність єдності з сім'єю в процесі ефективного супроводу підлітків з проблемами [12, с. 113–117].

Налагодження партнерських стосунків із батьками, урахування

культурних традицій, інтересів родини дасть можливість подолати стереотипи у роботі із сім'ями, які мають дітей з особливими освітніми потребами.

Таким чином, на основі теоретичного аналізу педагогічних досліджень ми прийшли до висновків, які складають вихідні положення дослідження.

– педагогічна взаємодія психолога з сім'єю підлітка являє собою систему взаємопов'язаних дій в тріаді «психолог – учень – батьки», спрямовану на освіту, розвиток, формування особистості підлітка.

– криза сім'ї як педагогічної системи, необхідність психологічної підтримки і супроводу сім'ї з боку освітньої установи вимагають формування готовності майбутнього психолога до взаємодії з сім'єю на якісно новому рівні, який проявляється в здатності активно, творчо реагувати на запити сім'ї як педагогічної системи, здатності розробляти індивідуальні проекти взаємодії з сім'єю.

Допомогти в цих умовах можуть в першу чергу кваліфіковані психологи. Підвищена увага до підготовки професійних психологів також обумовлена потребою сучасного суспільства продуктивно вирішувати проблеми в сфері освіти, виробництва, управлінської праці, бізнесу, у всіх сферах повсякденного життя [10, с. 3].

У психологічній науці склалися певні передумови для розробки теоретичних і прикладних аспектів проблеми професійної підготовки майбутніх психологів: їх підготовка до роботи з сім'ями підлітків, специфіка організації цієї роботи, професійне становлення майбутніх психологів, виокремлення вимог до особистості психолога, формування професійної компетентності, що висвітлюється у працях психологів (О. Бондаренко, Л. Бурлачук, В. Волошина, І. Дубровіна, С. Комова, Н. Макаренко, С. Максименко, Н. Мась, О. Оклей-Проданюк, В. Панок Л. Смашна, Я. Чаплак та ін.).

Проте не кожний спеціаліст, який має фахову освіту, здатний виконувати функції психолога, а тим більше надавати психологічну допомогу клієнтам. До труднощів у роботі з клієнтами О. Нагула відносить: привнесення психологом власної проблематики у психокорекційний процес; відчуття клієнтом чисельних слабких сторін особистості психолога, що знижує мотивацію до взаємодії з ним; стан тривоги психолога може примножувати страхи та побоювання у клієнта; тривожність психолога може трансформуватись в агресивність, що виявляється, зокрема, в авторитарному тиску на клієнта тощо [7].

Труднощі підготовки майбутнього психолога виявилися дуже різноманітними. Одні з них існували і в попередні десятиліття, інші характерні лише для даного часу; ряд із них характерні для всіх країн пострадянського простору, інші наявні лише у певних регіонах чи навчальних закладах; певні особливості характерні для викладання

психології, а інші належать до традиційних проблем педагогіки тощо.

Проблеми підготовки соціальних педагогів та практичних психологів до взаємодії із сім'єю, із батьками і дітьми розглядалися у соціологічних дослідженнях (О. Водяна, І. Грига, І. Зверева, А. Капська, О. Карпенко, А. Кочубей, І. Крапивка, Ю. Сидоренко та ін.). У працях учених знаходимо думку про те, що професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів та психологів повинна здійснюватись у новій особистісно-орієнтованій парадигмі, передбачати актуалізацію професійно важливих особистісних якостей, орієнтуватись на формування професійної компетентності, а також створення системи професійних навичок, які дозволяють досягати професійного успіху, самореалізації, набуття професійної культури спілкування, професійної інтуїції, рефлексії.

Особливу увагу фахівців привертає підготовка майбутніх психологів, зорієнтованих на роботу з дітьми вразливих категорій, а також із їхніми сім'ями в аспекті інклюзивного навчання. Особливості роботи з дітьми з такими сім'ями висвітлюють у своїх працях: Ю. Битько, У. Голоднюк, В. Григоренко, А. Капська, М. Карпа, В. Кот, Л. Поляниця, О. Сагірова, Н. Софій, О. Товканець, А. Шевцов, Я. Юрків. Автори наголошують на винятковій важливості професійної діяльності психологів, пов'язаній із корекційним спрямуванням навчання і виховання дітей вразливих категорій.

Як доводять науковці та показує практика гостро постає проблема неготовності психологів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: у майбутніх психологів відзначається професійна невпевненість, брак професійних компетентностей до роботи в інклюзивному середовищі (нездатність працювати з дітьми з різними можливостями в навчанні і враховувати це різноманіття в психологічному підході до кожного), наявність психологічних бар'єрів. Психологи відчувають основні труднощі в знаннях з корекційної педагогіки, спеціальної та педагогічної психології, які забезпечують розуміння і реалізацію підходів до індивідуалізації навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Тому первинною і найважливішою сходинкою підготовки системи освіти до реалізації процесу інклюзії, на наш погляд, є етап психологічних і ціннісних змін її фахівців і якості їх професійної компетентності.

Водночас, попри достатню кількість методологічних та теоретичних розробок, на сьогоднішній день в практиці роботи майбутнього психолога актуальним є створення ергономічних діагностичних програм, які дозволяють отримувати інформацію про структурні компоненти готовності до навчально-професійної діяльності та відслідковувати динаміку її розвитку.

У зв'язку з цим в структурі підготовки психологів до роботи в умовах інклюзії в якості базових складових А. Балашова, Л. Боликова визначають професійну і психологічну готовність, які виступають

головною умовою їх успішної діяльності в спільному навчанні дітей з різним рівнем психофізичного розвитку [1, с. 769].

Активний розвиток психологічної науки та практики гостро ставить проблему необхідності вдосконалення змісту, форм й методів професійної підготовки майбутніх психологів. Проте досягнення фахового вдосконалення студентів-психологів наштовхується на певні проблеми. Розв'язання цих проблем потребує пошуку нових підходів до організації навчального процесу та його змістовного наповнення [9, с. 5].

Підготовка майбутніх психологів до роботи із сім'ями підлітків, має свою специфіку, яка вимагає включення нового змісту навчання, інтенсивних технологій навчання, орієнтованих на формування творчої активності студентів у процесі професійного становлення і самовдосконалення.

На думку В. Носкова, підготовка сучасних психологів неможлива без зміни змісту навчального процесу, освітніми цінностями якого повинні бути: гуманістичні принципи, науково обґрунтовані психолого-педагогічні методи навчання, визначеність психологів-педагогів щодо розуміння механізмів психофізичного душевного руху, духовної властивості особистості [8, с. 214].

Напрямами фахової підготовки за О. Романовським є: виявлення зв'язку сфери особистості із особливостями структури діяльності (знання, уміння, навички); формування розвитку мотивів, інтересів, особливостей емоційно-вольової сфери, професійно важливих якостей фахівця у конкретній професійній діяльності протягом її опанування [9, с. 7].

Професійну підготовку майбутніх психологів, як вважає Л. Марчук доцільно здійснювати в двох напрямках: як організацію навчально-професійної діяльності (засвоєння психологічних дисциплін, освоєння навичок самостійної навчальної роботи, успішне проходження практики за всіма видами професійної діяльності психолога), на рівні макросистеми (з якого віку людину можна вважати дорослою, встановлювати еталони рольової поведінки тощо); як формування особистості самого психолога, визначення його професійної позиції на рівні мікросистеми (сім'я, друзі, школа) та макросистеми (звичаї, традиції, ідеологія), що є визначальними чинниками професійного становлення особистості психолога [5, с. 81].

Однією з провідних проблем, як вважає О. Шумакова, є побудова такої системи освітнього процесу, яка оптимальним чином враховувала б особливості та закономірності не тільки особистісного розвитку студента, а й його професійного становлення як фахівця. Зокрема, орієнтування студентів-психологів не тільки на діяльність в галузі наукового і практичного вивчення предмета психології, а й на діяльність по відношенню до себе (на способи самопізнання і вирішення своїх особистих проблем); формування особистості професіонала через створення умов, що сприяють самоідентифікації з професією, самовизначення, усвідомлення

когнітивних і операційних компонентів, цінностей, сенсу, деталізації внутрішнього образу професійної діяльності, які надають емоційного забарвлення окремим професійним актам і всієї професійної діяльності в цілому; формування здатності оцінювати власну професійну успішність, включаючи здатність співвідносити діяльні аспекти своєї роботи з особистісними (потребами, мотивами, прагненнями), а також з винагородою за працю [13, с. 6].

Одним з важливих шляхів вирішення проблеми є якісна підготовка майбутніх психологів до консультативної роботи з різними верствами населення, в тім числі й школярів та батьків.

У своїй роботі Б. Дем'яненко, Л. Качур звертають увагу не лише на забезпечення оволодіння студентами необхідними знаннями, уміннями та навичками, але й на опрацювання «внутрішнього досвіду», тобто, особистісного розвитку студента-психолога як професіонала, і як особистості. Це можливо через проходження особистісної психокорекції та супервізованої практики [2, с. 116].

Грунтовного дослідження потребують також новітні технології практичної підготовки висококваліфікованого фахівця.

Одним зі способів сприяння професійної підготовки майбутнього психолога в процесі навчання у закладах вищої освіти, на погляд О. Матвієнко, О. Затворнюк, є формування та реалізація системи психологічного супроводу, який має бути психологічно грамотно та логічно послідовно організований, характеризуватися пролонгованістю, неперервністю та передбачати природній хід навчання та розвиток особистості [6, с. 219].

Отже, підготовка психологів-практиків потребує удосконалення, оскільки специфіка їх роботи передбачає формування особливих особистісних навичок взаємодії з клієнтом в умовах психологічного консультування та психокорекції.

Освоєння спеціальності «психолог», за дослідженням Л. Темної, здійснюється в особливій освітній діяльності, яка має свої специфічні риси, що визначаються її функціональним призначенням, способами і засобами здійснення, мірою освоєння.

По-перше, навчальна діяльність майбутніх практичних психологів спрямована на формування відповідних способів дій, освоєння теоретичних знань в конкретній галузі, зокрема психології, освоєння психотехнік, розвиток практичних умінь, конкретних професійних здібностей. Освоєння професійної діяльності психолога неможливо поза активною самостійною включеністю в практичну навчальну діяльність, яка тим самим і набуває рис професійної діяльності.

По-друге, навчальна діяльність студентів-психологів за способами і засобами здійснення наближається до науково-дослідницької діяльності. Професійні знання, способи їх отримання і використання повинні

освоюватися ними в процесі постановки завдань, споріднених дослідницьким завданням вчених-психологів. У зв'язку з цим, навчальна діяльність набуває характеру навчально-дослідницької діяльності.

По-третє, навчальна діяльність майбутніх психологів набуває характеру самодіяльності, тобто вони в повній мірі опановують її різними психотехнологіями, покликаними надати допомогу іншій людині, розуміють сенс і призначення, вчать контролювати і оцінювати якість своїх практичних дій [10, с. 95].

Професійне становлення особистості практичного психолога, як встановила Д. Туркова, передбачає опанування системою теоретичних знань, набуття практичного досвіду з їх використання, формування структури професійно значущих якостей особистості, і все це продовжується в постійному саморозвитку та самовдосконаленні. Забезпечити таке становлення під час фахової підготовки майбутніх практичних психологів можливо за таких умов:

1. Здійснювати викладання фахових дисциплін з психології за кредитно-модульною системою, що надає можливість реалізувати ефективну самостійну роботу, спрямовану на отримання студентами професійних знань, умінь і навичок. Самостійна пошукова діяльність студентів виступає ефективним засобом розширення теоретичних уявлень про емпатію та забезпечує світоглядний рівень розвитку професійної емпатії.

2. Використовувати активні форми навчання («круглі столи», диспути, моделювання ситуацій, тренінги, ділові ігри та ін.). Вони надають змогу студентам вільно висловлювати свої думки та почуття, створюватимуть довірливі й комфортні умови в групі, забезпечать розвиток і закріплення теоретичних знань про феномен емпатії та її значення у професійному житті психолога.

3. Забезпечити фахові дисципліни з психології навчально-методичними матеріалами (тренінгові вправи, психологічні задачі, проблемні питання, тестові завдання та ін.), спрямованими на розвиток, опрацювання і ефективного застосування теорії та практики емпатійного реагування.

4. Відпрацьовувати студентами техніку емпатійного реагування під час проходження практик у закладах освіти. Під час такої діяльності відбувається накопичення практичного досвіду використання емпатії, створюється можливість для реалізації професійного й особистісного рівнів розвитку професійної емпатії [11, с. 229].

І. Краснощеченко виявила сутнісні характеристики професійної підготовки майбутнього психолога, а саме:

– на початкових етапах цей процес в значній мірі обумовлений зовнішніми впливами. У міру професійного становлення суб'єкт все більше виступає фактором свого розвитку, зміни, перетворення

об'єктивних обставин відповідно до своїх особистих якостей;

– зовнішні впливи опосередковуються внутрішніми умовами, до яких і відноситься своєрідність психіки особистості, її соціальний і набутий в процесі навчання квазіпрофесійний досвід;

– процес професійної підготовки майбутнього психолога мотивується не тільки соціальним оточенням, економічними умовами життєдіяльності, впливами освітнього простору, а й власною активністю суб'єкта;

– в процесі професіоналізації особистості співвідношення між зовнішнім впливом і самоорганізацією в професійно-особистісному розвитку змінюється в сторону активності самої особистості у зв'язку з посилення її суб'єктності,

– професійна підготовка майбутнього психолога в значній мірі визначається особливостями її мотиваційно-сміслової сфери;

– оптимальні зовнішні умови посилюють внутрішні передумови особистості, актуалізують професійний та особистий розвиток і саморозвиток майбутнього професіонала;

– становлення і розвиток майбутнього професіонала в процесі оволодіння професійною діяльністю не зводиться до розвитку його операційної сфери – накопичення компетенцій, знань, навичок і умінь, а проявляється формуванням складних психічних систем регуляції його соціальної поведінки [4, с. 88].

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок про те, що підготовка практичного психолога в системі вищої освіти – це поетапний і динамічний процес входження в професію психолога і специфіку його праці.

Динаміка цього процесу, як показало дослідження Л. Темнової, включає в себе такі особистісні цикли: адаптація до системи освіти, професійного образу думок і способу дій; ідентифікація студента з вимогами і нормами професійної діяльності; творчий саморозвиток і самореалізацію в інтересах практичної підготовки до творчого здійснення своїх професійних ролей і функцій [10, с. 62].

Теоретичне вивчення проблеми підготовки майбутнього психолога, аналіз стану цієї проблеми на практиці дозволяють зробити висновок про те, що: по-перше, психолог як особистість розвивається в процесі навчання, виховання і самовдосконалення, тобто в процесі як аудиторної, так і позааудиторної діяльності, зміст і організація якої мають враховувати основні функції майбутнього праці; по-друге, заклади вищої освіти, у яких здійснюється підготовка психологів, маючи в своєму розпорядженні певні можливості для розвитку професіоналізму, не використовують їх повною мірою і не враховують специфіки праці психолога як інтегративного процесу взаємодії з сім'єю підлітків; по-третє, підвищення ефективності процесу підготовки в закладах вищої освіти обумовлює необхідність

розробки науково обґрунтованої системи організації освітнього процесу як основи підготовки майбутнього психолога.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці науково-методичного супроводу професійної підготовки майбутніх психологів до роботи із сім'ями підлітків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балашова А. В., Боликова Л. Ю., Лыгина М. А. Психологическая готовность педагогов общеобразовательных организаций к работе в условиях инклюзивного образования. *Инклюзивное образование: теория и практика*: сб. материалов Междунар. науч.-практ. конф. (Орехово-Зуево, 9–10 июня 2016 г.). Орехово-Зуево: Редакционно-издательский отдел ГГТУ, 2016. С. 766–773.
2. Дем'яненко Б. Т., Качур Л. Ю. Роль супервізії в професійній підготовці майбутніх психологів. *Актуальні питання корекційної освіти. Серія: Педагогічні науки*. 2016. Вип. 8. С. 114–123.
3. Кожурова О. Ю. Социальное партнерство школы и семьи как фактор повышения их воспитательного потенциала: дис. ... канд. пед. наук. Москва, 2011. 227 с.
4. Краснощеченко И. П. Акмеологическая концепция становления и развития профессиональной субъектности будущих психологов: дис. ... д-ра психол. наук. Калуга, 2012. 388 с.
5. Марчук Л. М. Соціально-психологічні особливості формування асертивної поведінки у професійному становленні майбутніх психологів: дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2016. 225 с.
6. Матвієнко О. В., Затворнюк О. М. Професійна підготовка майбутніх психологів як психолого-педагогічна проблема. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2014. Вип. 1, Т. 1. С. 215–220.
7. Нагула О. Л. Особистісна психокорекція у підготовці майбутнього психолога-практика. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2016. Вип. 1. С. 7–11.
8. Носков В. І. Проблеми підготовки психологів у системі вищої освіти. *Психологія*. 1999. Вип. 4. С. 210–219.
9. Романовський О. Г. Особливості професійної підготовки майбутніх психологів в НТУ «ХП». *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*. 2012. Вип. 30–31. С. 5–10.
10. Темнова Л. В. Личностно-профессиональное развитие психолога в системе высшего образования: дис. ... д-ра психол. наук. Москва, 2001. 325 с.
11. Туркова Д. Розвиток професійної емпатії майбутніх практичних психологів у системі фахової підготовки. *Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації*. 2011. № 3. С. 225–229.

12. Четверикова А. С. Система «родитель – ребенок – специалист» как фактор эффективного сопровождения подростков с девиантным поведением. *Актуальные вопросы сопровождения и поддержки: материалы Междунар. науч.-практ. конф.* (Тула, 21–22 окт. 2015 г.). Тула: Тульский полиграфист, 2015. С. 113–117.
13. Шумакова О. А. Развитие базовой культуры взаимодействия психолога образования с родителями: дис. ... д-ра психол. наук. Челябинск, 2011. 400 с.
14. Щекина О. А. Формирование информационного пространства взаимодействия семьи и школы: автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. пед. наук. Санкт-Петербург, 2006. 19 с